

**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԾՐԱՏԻՊԵՐԻ ՇԱՐԺԸՆԹԱՅԸ
ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ**

Անի Նազարյան

Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան
ՀՀ, Երևան, Տիգրան Մեծի 17
Էլ. հասցե՝ nazaryanani23@asp.u.am

Նարինե Ստեփանյան

Հոգեբանական գիտությունների թեկնածու
Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան
ՀՀ, Երևան, Տիգրան Մեծի 17
Էլ. հասցե՝ nstepanian@rambler.ru
Հոդվածը ներկայացվել է 27.11.2020, գրախոսվել է 03.12.2020, ընդունվել է տպագրության 05.07.2022
DOI: 10.53548/0320-8117-2022.2-215

Ներածություն

«Կարծրատիպ» (հունարեն στερεός – կարծր և τύπος – դրոշմ, կնիք) եզրույթը գիտական շրջանառության մեջ է դրել ամերիկացի սոցիոլոգ, լրագրող Ուոլթեր Լիպմանը XX դ. 20-ական թթ.: Իր «Հասարակական կարծիք» գրքում (1922 թ.) նա կարծրատիպերը բնորոշում է որպես կարգավորված, սխեմատիկ, մշակույթով պայմանավորված «աշխարհի պատկերներ» մարդու գիտակցության մեջ, որոնք բարդ սոցիալական երևույթների ընկալման գործընթացում խնայում են մարդկանց ճիգերը և պաշտպանում նրանց սոցիալական դիրքը, արժեքները, սովորույթներն ու իրավունքները¹:

Թեև Ու. Լիպմանը և նրան հաջորդող հեղինակների մեծ մասը (Թ. Ադորնոն², Գ. Օլպորտ³, Ու. Քվասթհոֆ⁴, Յու. Օլբրիգ⁵, Ռ. Թաջուրի⁶, Վ.Գ. Կրիսկոն⁷, Վ.Վ. Կրասնիխ⁸) կարծրատիպերը դիտարկում էին որպես կայուն և անփոփոխ սոցիալական երևույթներ, սակայն հետագայում պարզ դարձավ, որ սոցիալական կարծրա-

¹ Липман 2004, 95-114.

² Адорно 2001.

³ Allport 1954.

⁴ Quasthoff 1978.

⁵ Allbig 1949.

⁶ Taguiri 1969.

⁷ Крыско 2008.

⁸ Красных 2003.

տիպերը արտաքին-սոցիալական և ներքին-հոգեբանական տարբեր ազդեցությունների ներքո կարող են ենթարկվել որոշակի փոփոխությունների. որոշ կարծրատիպեր կարող են մասամբ կորցնել իրենց նշանակությունը, մյուսները՝ ամբողջությամբ կազմալուծվել:

Հասարակության զարգացմանը զուգընթաց՝ սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթացն անընդհատ է. ժամանակի ընթացքում մի կարծրատիպը փոխարինում է մյուսին: Այսօր ոչ ստանդարտ համարվող երևույթները վաղը կարող են վերածվել կարծրատիպերի և ընդհակառակը: Պատմությանը հայտնի են կարծրատիպային պատկերացումների փոփոխության բազմաթիվ դեպքեր: Վերջին շրջանում հատկապես նկատելի փոփոխությունների են ենթարկվել սեռադերային և տարիքային կարծրատիպերը:

Սոցիալ-տնտեսական զարգացումների, գլոբալացման, համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի հետևանքով կտրուկ փոփոխվել են կանանց և տղամարդկանց սոցիալական և ընտանեկան դերերին ներկայացվող պահանջները, ինչպես նաև աշխատանքային և մասնագիտական պարտականությունները: Դա առավել ակնառու է անցումային հասարակություններում: Եթե նախկինում ընդունված էր այն կարծրատիպը, որ ընտանիքի գլխավորը և ֆինանսապես ապահովողը տղամարդն է, իսկ կինը պետք է զբաղվի երեխաներով և տնային տնտեսությամբ, ապա այսօր կանանց մեծ մասը ֆինանսապես անկախ է և որոշ տղամարդկանցից ավելի է վաստակում: Նույն միտումը նկատվում է նաև ձեռներեցության, գիտության, տեխնիկայի և քաղաքական ոլորտներում: Նախկին՝ «Կանայք չպետք է զբաղվեն քաղաքականությամբ», «Ձեռներեցությունը տղամարդկանց մենաշնորհն է», «Գիտության և տեխնիկայի ոլորտում պետք է աշխատեն միայն տղամարդիկ» կարծրատիպերին փոխարինելու են եկել բիզնեսի ոլորտում մեծ հաջողությունների հասած, գիտության և տեխնիկայի ասպարեզում նկատելի ավանդ ունեցող և մեծ համբավ վայելող կանայք, ճանաչված կին քաղաքական գործիչները:

Վերջին շրջանում նկատելի փոփոխությունների են ենթարկվել նաև տարիքային կարծրատիպերը՝ տարբեր տարիքի անձանց վերագրվող կարծրատիպային պատկերացումները: Եթե նախկինում հասարակական կյանքի կառավարումը հասուն տարիքի մարդկանց «մենաշնորհն» էր, ապա այսօր այդ կարծրատիպն այլևս չի գործում: Մեր օրերում շատ երիտասարդներ պետական լուրջ պաշտոններ են զբաղեցնում և իրենց ակտիվ մասնակցությամբ նպաստում են հասարակական կյանքի տնտեսական, իրավական, քաղաքական, մշակութային ոլորտների զարգացմանն ու կառավարմանը: Նախկինում գործող շատ կարծրատիպեր «կոտրվել են» նաև տարեց մարդկանց պարագայում: «Ծեր մարդիկ թույլ են, նվազ, անաշխատունակ, խնամքի կարիք ունեցող, չեն կարող մասնակցել հասարակական կյանքին» կարծրատիպերը ներկայումս կորցրել են իրենց արդիականությունը: Այսօր տարեց մարդկանց շրջանում բավական շատ են կենսունակ ձեռնարկատերերը, ակտիվ քաղաքական գործիչները, պետական

պաշտոնյաները, որոնք մեծ ակտիվությամբ և արգասաբերությամբ շարունակում են իրենց ծառայությունը մատուցել հասարակական կյանքի տարբեր ասպարեզներում: Սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, մշակութային գործունեքով պայմանավորված կարծրատիպերի փոփոխության կամ կազմալուծման այսպիսի բազում օրինակներ կարելի է բերել:

Սոցիալական կարծրատիպերի կայունության և փոփոխականության վերաբերյալ մոտեցումները ռուս և արևմտյան հոգեբանական գրականության մեջ

Կարծրատիպերի կայունության առանձնահատկությանն առաջին անգամ անդրադարձել է Ու. Լիպմանը, և հենց այդ հատկանիշի շնորհիվ է սոցիալական այդ երևույթը նա անվանել «կարծրատիպ»: Կարծրատիպերի կայունության պատճառը Լիպմանը բացատրում է սոցիալական արժեքների պահպանման անհրաժեշտությամբ և պահանջով⁹:

Ա.Վ. Մերենկովը նշում է, որ սոցիալական կարծրատիպերի կայունությունը պայմանավորված է երկու գործոնով: Առաջինը վերաբերում է կարծրատիպերի համապատասխանությանը անհատի (կամ խմբի) կենսագործունեության պայմաններին: Որքան հաճախ է կարծրատիպը հակասության մեջ մտնում անհատի (կամ խմբի) կենսափորձի հետ, այնքան ավելի արագ այն կարող է փոփոխության ենթարկվել: Երկրորդը սոցիոմշակութային գործոնն է, որը պայմանավորված է կարծրատիպերի ձևավորման ժամանակաընթացքի հետ: Որքան ավելի վաղ է ձևավորվել կարծրատիպը և որքան ավելի երկար է պահպանվել տվյալ մշակութային միջավայրում, այնքան ավելի կայուն է և դժվար է ենթարկվում ձևափոխությունների¹⁰:

Սոցիալ-հոգեբանական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ սոցիալական կարծրատիպերն իրենց բնույթով կայուն են և դժվարությամբ են ենթարկվում փոփոխությունների: Նույնիսկ մարդու կենսափորձի անհամապատասխանությունը որոշակի կարծրատիպի բովանդակությանը ոչ միշտ է հանգեցնում դրանց փոփոխությանը: Ինչպես նշում է Ե.Վ. Օրլովը, «Խոսելով սոցիալական կարծրատիպի կայունության մասին՝ պետք է խոսել ոչ թե դրանց անփոփոխության, այլ ցանկացած կոնկրետ պահին այլ փոփոխություններին դիմադրելու մասին¹¹»:

Դ. Մացումոտոն ևս շեշտում է սոցիալական կարծրատիպերի փոփոխություններին դիմադրելու առանձնահատկությունը: Նրա համոզմամբ, այն տվյալները, որոնք հակասում են մարդկանց կարծրատիպային պատկերացումներին, այն աստիճան են «հղկվում», որ դրանք կարելի է կիրառել նույնիսկ ի նպաստ կարծ-

⁹ Липман 2004, 76.

¹⁰ Меренков 2001, 288-290.

¹¹ Орлов 1991, 11.

րատիպերի: Իսկ այն տվյալները, որոնք հնարավոր չէ կիրառել հոգուտ կարծրատիպերի, պարզապես անտեսվում են և դիտվում որպես պատահականություն¹²:

Թեև կարծրատիպերը բավական երկար են պահպանվում և դժվարությամբ են ենթարկվում փոփոխությունների, այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ դրանց կայունությունը հարաբերական է: Ինչպես նշում է մեր հայրենակից Ս. Մուրադյանը, կարծրատիպերի փոփոխությունը փաստ է: Ցանկացած կարծրատիպ վաղ թե ուշ ճանաչվում է այդպիսին և փոխարինվում է ավելի համարժեք գիտելիքով¹³:

Լինելով պարզեցված, կաղապարային, սահմանափակ բովանդակությամբ գոյացություն (պատկերացում)՝ անհատի աշխարհընկալման կառուցվածքում կարծրատիպի ազդեցությունը միանշանակ չէ, և դա ակնառու է հատկապես բարդ իրավիճակներում: Երբ անհատը բախվում է իր կարծրատիպային պատկերացումներին հակասող փաստերի հետ, հնարավոր են երկու տարբեր ելքեր: Մի դեպքում կարծրատիպը ձևափոխվում է կամ կազմալուծվում, այսինքն՝ անձը սկսում է երևույթն ընկալել ավելի բազմակողմանի, օբյեկտիվ հայացքով, մյուս դեպքում կարծրատիպն ամբողջությամբ պահպանվում է, և փաստերն անտեսվում են՝ դիտվելով որպես բացառություն: Նման իրավիճակներում անձի հակազդումները կախված են նրա մտածողության ճկունությունից, խառնվածքից, բնավորությունից, անձնային աճի մակարդակից:

Սոցիալական կարծրատիպերը փոփոխությունների են ենթարկվում սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, մշակութային զարգացումների շնորհիվ:

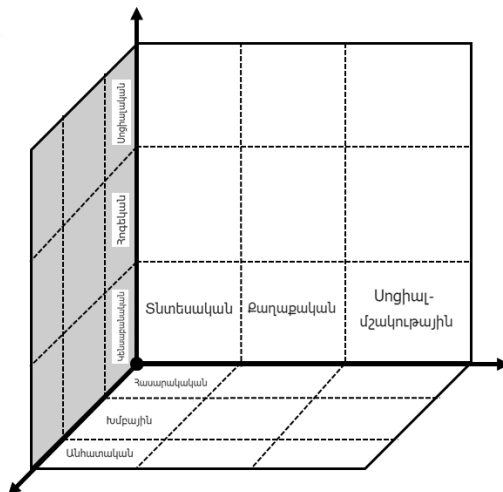
Ի.Վ. Վալիևը կարծրատիպերի փոփոխականությունը պայմանավորող սոցիալ-հոգեբանական գործոնները ներկայացնում է «կարծրատիպերի տարածություն» եռաչափ մոդելի միջոցով: Ըստ այդմ՝ կարծրատիպերը ձևավորում են որոշակի «կարծրատիպերի տարածություն», որը կարելի է ներկայացնել եռաչափ երկրաչափական տարածական համակարգի միջոցով (գծ.):

Երեք առանցքներից մեկում տեղակայված են տնտեսական, քաղաքական և սոցիալ-մշակութային գործոնները, մյուսում՝ անհատական, խմբային և հասարակական մակարդակում գործող կարծրատիպերը, երրորդում՝ անձի կենսաբանական, հոգեբանական և սոցիալական կառուցվածքային բաղադրիչները: Վալիևի մոդելը ցույց է տալիս, որ սոցիալական կարծրատիպերը կարող են փոփոխվել (ձևավորվել կամ կազմալուծվել) այնպիսի արտաքին գործոնների ազդեցության ներքո, ինչպիսիք են տնտեսականը, քաղաքականը և սոցիալ-մշակութայինը: Այդ փոփոխությունները տեղի են ունենում կարծրատիպերի թե՛ անհատական, թե՛ խմբային, թե՛ հասարակական մակարդակներում, և այդ փոփոխությունների գործընթացում իրենց կարևոր դերն ունեն անձի՝ որպես կենսաբանական, հոգեբանական և սոցիալական էակի անհատական առանձնահատկությունները: Ներկայացված մոդելի համաձայն, կարծրատիպերի փոփոխությունը բնութագրվում է

¹² Мацумото 2003.

¹³ Մուրադյան 1985, 86:

ոչ այնքան դրանց ձևավորմամբ կամ կազմալուծմամբ, որքան կարծրատիպերի ընդհանուր համակարգում յուրաքանչյուր կարծրատիպի գրաված դիրքի փոփոխությամբ՝ ե՛ննելով դրա նշանակալիությունից և արդիականությունից¹⁴:

ԳՃ. Սոցիալական կարծրատիպերի կառուցվածքը, ըստ Ի.Ն. Վալիևի

Կարծրատիպերի փոփոխության գործընթացը տեղի է ունենում ինչպես հասարակական, այնպես էլ՝ անհատական մակարդակներում:

Հասարակական մակարդակում կարծրատիպերի շարժընթացն ընթանում է հասարակության քաղաքական, տնտեսական, գիտատեխնիկական, մշակութային զարգացումների տեմպերին համապատասխան: Այսինքն, որքան դինամիկ են սոցիալական գործընթացները, և որքան որակապես ավելի բարձր մակարդակով են ընթանում սոցիալական փոփոխությունները, այնքան ավելի դինամիկ է կարծրատիպերի ձևափոխության գործընթացը: Անհատական մակարդակում սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթացի վրա առավելապես ներգործում են անձի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները՝ պահանջմունքները, համոզմունքները, արժեքային կողմնորոշումները, խառնվածքը, բնավորությունը, անձնային աճի մակարդակը և այլն:

Սեռադերային, մասնագիտական և տարիքային կարծրատիպերի շարժ-
ընթացի ուսումնասիրության փորձարարական հետազոտության արդյունքե-
րի վերլուծություն

Սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթացը ուսումնասիրելու նպատակով իրականացրել ենք փորձարարական հետազոտություն, որը միտված էր վերհանելու անձի կարծրատիպերի և անձնային աճի փոխկապակցվածությունն ու փոխալյալմանավորվածությունը: Ուսումնասիրության են ենթարկվել սեռադեբախին,

¹⁴ Валиев 2006.

տարիքային և մասնագիտական կարծրատիպերը (տեսականների ընտրությունը պայմանավորված է եղել այն հանգամանքով, որ դրանք հասարակության մեջ առավել շրջանառող կարծրատիպերն են): Հետազոտության շնորհիվ հանգեցինք այն եզրակացության, որ անձի կարծրատիպային պատկերացումների արտահայտվածության և նրա անձնային աճի միջև առկա է հակադարձ համահարաբերակցական կապ. որքան բարձր է անձնային աճի մակարդակը, այնքան ցածր է անձի կարծրատիպային պատկերացումների արտահայտվածության մակարդակը և ընդհակառակը¹⁵: Այստեղից բխեց այն ենթադրությունը, որ անձնային աճը խթանելով՝ հնարավոր է ներգործել անձի կարծրատիպային պատկերացումների շարժընթացի վրա: Մեր վարկածն ապացուցելու նպատակով իրականացրեցինք անձնային աճը խթանող վարժանք, որի արդյունքները հաստատեցին մեր վարկածը: Անձնային աճի խթանմանն ուղղված վարժանքից հետո հետազոտվողների մոտ դիտվեց անձնային աճի մակարդակի բարձրացում և դրա հետ մեկտեղ՝ անձի կարծրատիպային պատկերացումների արտահայտվածության մակարդակի նվազում: Փաստորեն, արդյունքները ցույց տվեցին, որ անձնային աճը կարող է հանդես գալ իբրև կարծրատիպերի շարժընթացը պայմանավորող հոգեբանական գործոն:

Փորձարարական հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ սեռադերային կարծրատիպային պատկերացումների շարժընթացն առավել ակնառու է, ինչը վկայում է այն մասին, որ սեռադերային կարծրատիպերն ավելի հեշտությամբ են ենթարկվում փոփոխությունների: Հետազոտության տվյալների համաձայն, համեմատաբար նվազ փոփոխությունների են ենթարկվում մասնագիտական կարծրատիպերը, ինչը վկայում է նրանց առավել կայունության և ռիզիկոյության մասին:

Մեր ուսումնասիրությունների շնորհիվ պարզվեց նաև, որ անձնային աճի մակարդակի բարձրացման հետ մեկտեղ անձի կարծրատիպային պատկերացումներն աղավաղվում են, որոշ դեպքերում՝ ամբողջությամբ քայքայվում կամ կազմալուծվում¹⁶:

Եզրակացություններ

Հիմնվելով սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթացի վերաբերյալ հոգեբանական գրականության մեջ առկա պատկերացումների և մեր իրականացրած հետազոտությունների վրա՝ կարող ենք նշել, որ սոցիալական կարծրատիպերի փոփոխականությունն անժխտելի է: Սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթացը տեղի է ունենում անհատական, խմբային և հասարակական մակարդակներում, պայմանավորված է սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական և մշակութային գործոններով, և այդ գործընթացում իրենց ուրույն տեղն ունեն անձի կենսաբանական, հոգեբանական և սոցիալական կառուցվածքային բաղադրիչները:

¹⁵ Նազարյան 2016:

¹⁶ Նազարյան 2016:

Անձնային աճը հանդես է գալիս որպես կարծրատիպերի շարժընթացը պայմանավորող հոգեբանական գործոն:

Գրականություն

- Մուրադյան Ս.Ա. 1985, Ստերեոտիպի փիլիսոփայական իմաստը, խմբ.՝ ակադեմիկոս Գ.Ա. Բրուտյան, Երևան, «Հայաստան», 152 էջ:
- Նազարյան Ա.Ս. 2016, Սոցիալական կարծրատիպերի շարժը անձնային աճի գործընթացում, Հանրային կառավարում գիտական հանդես, N 3, էջ 216-225:
- Նազարյան Ա.Ս. 2016 Սոցիալական կարծրատիպերի և անձնային աճի փոխազդեցությունը, Հոգեկան առողջության հայկական հանդես, N 2, էջ 50-55:
- Адорно Т. 2001, Исследование авторитарной личности, Москва, «Серебряные нити», 416 с.
- Валиев И.Н. 2006, Динамика стереотипов социального взаимодействия в условиях реформированного общества. дис. канд. философских наук, Казань, 138 с.
- Красных В.В. 2003, Свой среди чужих, миф или реальность, Москва, «Гносис», 375 с.
- Крыско В.Г. 2008, Этническая психология: учебное пособие, Москва, «Академия», 320 с.
- Липпман У. 2004, Общественное мнение, Москва, Институт фонда «Общественное мнение», 384 с.
- Мацумото Д. 2003, Психология и культура. 1-е издание, 720 с., http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Mats/04.php (ներքերևումն օրը՝ 10.02.2019).
- Меренков А.В. 2001, Социология стереотипов, Екатеринбург, Урал, «Унта», 292 с.
- Орлов Ю.М. 1991, Восхождение к индивидуальности: кн. для учителя, Москва, «Просвещение», 287 с.
- Allbig U. 1949, Public Opinion and Propaganda, New York, Henry Holt and Company, 421 p.
- Allport G.W. 1954, The nature of prejudice, Cambridge, "Addison-Welsey", 438 p.
- Quasthoff U.M. 1978, The Uses of Stereotype in Everyday Argument, Journal of Pragmatics, Amsterdam, "Benjamins", vol. 2, p. 1-48.
- Taguiri R. 1969, Person Perception, The Handbook of Social Psychology, vol. 3, New York, Addison Wesley Publishing Company, p. 395-449.

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԾՐԱՏԻՊԵՐԻ ՇԱՐԺԸՆԹԱՑԸ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ

Անի Նազարյան, Նարինե Ստեփանյան

Ամփոփում

Սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթացը պայմանավորող սոցիալ-հոգեբանական գործոնների ուսումնասիրության հիմնահարցը ժամանակակից հոգեբանության կարևորագույն և համեմատաբար քիչ ուսումնասիրված հիմնախնդիրներից է: Չնայած սոցիալական կարծրատիպերը բավական ղժվարությամբ են ենթարկվում փոփոխությունների, այնուամենայնիվ, դրանց կայունությունը հարաբերական է: Սոցիալական կարծրատիպերը փոփոխությունների են ենթարկվում սոցիալական, քաղաքական, տնտեսական, մշակութային զարգացումների շնորհիվ: Դրանց շարժընթացը պայմանավորված է նաև հոգեբանական գործոններով:

Հետազոտելով սոցիալական կարծրատիպերի և անձնային աճի փոխազդեցությունը՝ հանգել ենք այն եզրակացության, որ անձնային աճը հանդես է գալիս իբրև սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթացը պայմանավորող հոգեբանական գործոն:

Բանալի բառեր՝ սոցիալական կարծրատիպ, սեռադերային կարծրատիպ, տարիքային կարծրատիպ, մասնագիտական կարծրատիպ, կարծրատիպերի կայունություն, սոցիալական կարծրատիպերի շարժընթաց, անձնային աճ:

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ОБУСЛОВЛИВАЮЩИЕ ДИНАМИКУ СОЦИАЛЬНЫХ СТЕРЕОТИПОВ

Ани Назарян, Нарине Степанян

Резюме

Проблема изучения социально-психологических факторов, обуславливающих динамику социальных стереотипов, является одним из наиболее важных и относительно мало изученных вопросов современной психологии. Хотя социальные стереотипы устойчивы к изменениям, их стабильность относительна. Социальные стереотипы меняются в результате социальных, политических, экономических и культурных процессов. Динамика социальных стереотипов также обусловлена психологическими факторами.

Изучение взаимодействия социальных стереотипов и личностного роста приводит к заключению, что личностный рост является психологическим фактором, определяющим динамику социальных стереотипов.

Ключевые слова – социальный стереотип, гендерный стереотип, возрастной стереотип, профессиональный стереотип, устойчивость стереотипов, динамика социальных стереотипов, личностный рост.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS THAT DETERMINE THE DYNAMICS OF SOCIAL STEREOTYPES

Ani Nazaryan, Narine Stepanyan

Abstract

The problem of studying the socio-psychological factors that determine the dynamics of social stereotypes is one of the most important and relatively little studied issues of modern psychology. Although social stereotypes are resistant to change, their stability is relative. Social stereotypes change as a result of social, political, economic and cultural processes. The dynamics of social stereotypes is also conditioned by psychological factors.

Studying the interaction of stereotypes and personal growth, we came to the conclusion that personal growth is a psychological factor that determines the dynamics of social stereotypes.

Key words – social stereotype, gender stereotype, age stereotype, professional stereotype, stereotypes stability, dynamics of social stereotypes, personal growth.